

تربیت و سلامت جنسی

رویکردی اسلامی و روان‌شناختی

دکتر مسعود نورعلیزاده میانجی

زمستان ۱۴۰۲

نورعلیزاده میانجی، مسعود، ۱۳۵۷ -
تربیت و سلامت جنسی؛ رویکردی اسلامی و روان‌شناختی / مسعود نورعلیزاده میانجی. - قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه،
دانشگاه شاهد و دبیرخانه حمایت از طرح‌های پژوهشی معاونت پژوهش حوزه، ۱۴۰۲
سیزده، ۳۹۱ص. - (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه؛ ۷۰۱: خانواده؛ ۴)
بها: ۲۷۳۰۰۰۰ ریال
ISBN: 978-600-298-478-4
فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا.
کتابنامه: ص. [۳۴۵] - ۳۷۷؛ همچنین به صورت زیرنویس.
۱. اسلام و مسائل جنسی. ۲. Islam and sex* . ۳. امور جنسی -- ایران -- آموزش به جوانان .
۴. Sex instruction for youth -- Iran . ۵. امور جنسی -- ایران -- اختلالات. ۶. Sexual disorders -- Iran .
۷. انحراف جنسی -- ایران. ۸. paraphilias -- Iran . ۹. زناشویی -- مسائل جنسی. ۱۰. Sex in marriage .
الف) پژوهشگاه حوزه و دانشگاه
BP۲۳۰/۱۷ ۲۹۷/۴۸۳
شماره کتابشناسی ملی ۹۲۸۲۸۲۶

تربیت و سلامت جنسی؛ رویکردی اسلامی و روان‌شناختی

مؤلف: دکتر مسعود نورعلیزاده میانجی (هیئت علمی گروه روان‌شناسی دانشگاه شاهد)
«پژوهشگاه حوزه و دانشگاه»، «دانشگاه شاهد» و «دبیرخانه حمایت از طرح‌های پژوهشی معاونت پژوهش حوزه»
صفحه‌آرایی: تحریر اندیشه
چاپ اول: زمستان ۱۴۰۲
تعداد: ۳۰۰ نسخه
لیتوگرافی: سعیدی
چاپ: قم-سبحان
قیمت: ۲۷۳۰۰۰ تومان
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۹۸-۴۷۸-۴

کلیه حقوق برای پژوهشگاه حوزه و دانشگاه محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.
قم: ابتدای شهر پردیسان، بلوار دانشگاه، نبش میدان علوم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۱۱۰۰ (انتشارات
۳۷۱۸۵-۳۱۵۱. ص. پ. ۳۲۸۰۳۰۹۰، نمایر: ۳۲۱۱۱۳۰۰)
تهران: خ انقلاب، بین وصال و قدس، کوی اُسکو، پلاک ۴، تلفن: ۶۶۴۰۲۶۰۰
www.rihu.ac.ir info@rihu.ac.ir
فروشگاه اینترنتی: https://shop.rihu.ac.ir
مرکز پخش: قم، خیابان معلم، مجتمع ناشران، طبقه همکف، پلاک ۲۷، تلفن: ۰۲۵-۳۷۸۴۲۶۳۵-۶

سخن ناشران

نیاز گسترده جوامع علمی حوزوی و دانشگاهی به منابع و متون درسی در رشته‌های علوم انسانی حقیقتی انکارناپذیر است. برای رفع این نیاز، مراکز پژوهشی با توجه به محدودیت‌های موجود، می‌توانند با یاری و همکاری یکدیگر، آثار مشترکی تدوین و ارائه کنند تا افزون بر ارتقای کمی و کیفی پژوهش‌ها، از تکرار و موازی‌کاری جلوگیری شود. از این رو، «پژوهشگاه حوزه و دانشگاه»، «دانشگاه شاهد» و «دبیرخانه حمایت از طرح‌های پژوهشی معاونت پژوهش حوزه» برای نیل به هدف یادشده، اولین کار مشترک خود را با عنوان «تربیت و سلامت جنسی؛ رویکردی اسلامی و روان‌شناختی» به جامعه علمی تقدیم می‌کنند.

این اثر به عنوان متن درسی برای دانشجویان دوره دکتری درس «سلامت و تربیت جنسی از دیدگاه اسلام» و همه متخصصان، پژوهشگران و علاقه‌ندان به مباحث تربیت و سلامت جنسی قابل استفاده است.

از استادان و صاحب‌نظران ارجمند تقاضا می‌شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، این پژوهشگاه را در جهت اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی یاری دهند.

در پایان لازم می‌دانیم از تلاش‌های مؤلف محترم اثر، حجت‌الاسلام دکتر مسعود نورعلیزاده میانجی و نیز از ارزیابان محترم اثر، آقایان دکتر محسن فراهانی فرمehینی، دکتر خدابخش احمدی و دکتر سیدعلی حسینی‌زاده سپاسگزاری کنیم.

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه دانشگاه شاهد دبیرخانه حمایت از طرح‌های پژوهشی
معاونت پژوهش حوزه

تقدیم بہ:

نوجوانان و جوانانی کہ «زیست عقیقانہ» را برای رسیدن بہ رشد و بالندگی برمیگزینند و والدین، تربیت کاران و دانشگرانی کہ «دانش تربیت و سلامت جنسی» را فراموش نمیکنند و در ہمہ مراحل رشد ہوشمندانہ بہ کاری بندند.

فهرست مطالب

مقدمه ۱

فصل اول: کلیات تربیت و سلامت جنسی

اهداف فصل	۵
مفهوم‌شناسی	۵
تربیت جنسی	۶
آموزش جنسی در تمایز با تربیت جنسی	۷
اخلاق جنسی	۹
سلامت جنسی	۱۱
انحراف جنسی	۱۲
اختلال جنسی	۱۵
اهمیت و جایگاه تربیت و سلامت جنسی در گستره زندگی	۱۷
۱. اصل وجود گزینه جنسی و هدایت آن در هر فرد	۱۹
۲. شرایط خاص دوره بلوغ	۱۹
۳. زندگی در عصر اطلاعات و فناوری‌های ارتباطی	۲۰
۴. هویت‌یابی جنسی	۲۰
۵. رشد متعهدانه و مسئولیت‌پذیری جنسی	۲۱
۶. تحکیم و تثبیت نهاد خانواده	۲۲
خلاصه فصل اول	۲۳
منابع برای مطالعه بیشتر	۲۴

فصل دوم: نگرش اسلامی به گزینه و نیاز جنسی و نقد دیدگاه‌های افراطی و تفریطی

اهداف فصل	۲۵
مقدمه	۲۵
دیدگاه‌های افراطی و تفریطی به گزینه و نیاز جنسی	۲۶

۲۶	۱. دیدگاه‌های تفریطی و تقدس‌مآبانه
۲۸	۲. دیدگاه‌های افراطی و لذت‌گرایانه
۳۲	نگرش اسلامی به غریزه و نیاز جنسی
۳۸	خلاصه فصل دوم
۳۸	منابع برای مطالعه بیشتر

فصل سوم: عوامل مؤثر بر رفتار جنسی و موانع سلامت جنسی

۳۹	اهداف فصل
۳۹	مقدمه
۴۰	نظام پیچیده رفتار جنسی
۴۲	عوامل تأثیرگذار در رفتار جنسی و سلامتی و عدم سلامتی آن
۴۲	۱. عوامل روانی - جنسی
۴۳	۱-۱. جنسیت
۴۴	۱-۲. هویت جنسی
۴۵	۱-۳. نقش جنسی
۴۶	۱-۴. گرایش جنسی
۴۷	۱-۵. آگاهی جنسی
۴۹	۲. عوامل زیستی و فیزیولوژیکی
۵۱	۳. عوامل روان‌شناختی و شخصیتی
۵۵	۴. عوامل تربیتی و خانوادگی
۶۱	۵. عوامل دینی و مذهبی
۶۲	۶. عوامل فرهنگی و اجتماعی
۶۶	خلاصه فصل سوم
۶۷	منابع برای مطالعه بیشتر

فصل چهارم: جایگاه و نقش خانواده و نهادهای دیگر در تربیت و سلامت جنسی

۶۹	اهداف فصل
۶۹	مقدمه
۷۰	جایگاه خانواده در تربیت و سلامت جنسی
۷۵	جایگاه نهادهای دیگر در نظام تربیت جنسی
۷۹	نقش خانواده و نهادهای آموزشی و فرهنگی در تربیت و سلامت جنسی
۷۹	نقش و مسئولیت والدین در تربیت و سلامت جنسی فرزندان
۸۱	نقش آموزش و پرورش در تربیت و سلامت جنسی کودکان و نوجوانان
۸۶	نقش رسانه‌های جمعی در تربیت و سلامت جنسی
۹۰	نقش مراکز دینی و حوزوی در تربیت و سلامت جنسی

نقش مراکز علمی و دانشگاهی در تربیت و سلامت جنسی	۹۳
خلاصه فصل چهارم	۹۶
منابع برای مطالعه بیشتر	۹۷

فصل پنجم: مبانی و راهبردهای لیبرالیسم در آموزش جنسی در مقایسه با دیدگاه اسلامی

اهداف فصل	۹۹
مقدمه	۹۹
مبانی و راهبردهای لیبرالیستی در آموزش جنسی	۱۰۱
نقد مبانی لیبرالیستی و اخلاق جنسی در غرب	۱۰۵
نقد راهبردهای لیبرالیستی تربیت و آموزش جنسی	۱۰۹
مبانی و راهبردهای اسلامی در تربیت و آموزش جنسی	۱۱۳
راهبردهای تربیت جنسی براساس سه مبنای اسلامی	۱۱۸
خلاصه فصل پنجم	۱۲۳
منابع برای مطالعه بیشتر	۱۲۵

فصل ششم: الگوها، برنامه‌ها و روش‌های تربیت جنسی در دوره‌های مختلف زندگی

اهداف فصل	۱۲۷
مقدمه	۱۲۷
اصول تربیت جنسی	۱۲۸
الگوهای تربیت جنسی در دوره‌های مختلف زندگی	۱۳۱
الگوی تربیت جنسی کودکی	۱۳۱
الگوی تربیت جنسی نوجوانی	۱۳۴
الگوی تربیت جنسی جوانی	۱۳۶
الگوی تربیت و سلامت جنسی دوره ازدواج	۱۳۸
۱. تربیت جنسی در دوره کودکی	۱۴۰
چالش‌ها و نیازهای جنسی دوره کودکی	۱۴۱
چالش‌ها و نیازهای جنسی مرحله اول کودکی	۱۴۲
چالش‌ها و نیازهای جنسی مرحله دوم کودکی	۱۴۲
برنامه‌ها و شیوه‌های تربیت جنسی دوره کودکی	۱۴۳
برنامه‌ها و شیوه‌های تربیت جنسی در مرحله اول کودکی	۱۴۴
برنامه خودمراقبتی جنسی کودکان	۱۴۶
برنامه‌ها و شیوه‌های تربیت جنسی در مرحله دوم کودکی	۱۴۷
روش‌های تربیت جنسی در دوره کودکی	۱۴۹
۲. تربیت جنسی در دوره نوجوانی	۱۵۲
چالش‌ها و نیازهای جنسی دوره نوجوانی	۱۵۳

۱۵۵	برنامه‌ها و شیوه‌های تربیت جنسی دوره نوجوانی
۱۵۸	روش‌های تربیت جنسی نوجوانان
۱۶۴	نقش نهادهای آموزشی و فرهنگی در تربیت جنسی نوجوانان
۱۶۵	۳. تربیت جنسی در دوره جوانی
۱۶۶	چالش‌ها و نیازهای جنسی دوره جوانی
۱۶۸	برنامه‌ها و شیوه‌های تربیت جنسی دوره جوانی
۱۷۲	روش‌های تربیت جنسی جوانان
۱۷۴	نقش نهادهای دولتی، آموزشی و فرهنگی در تربیت و سلامت جنسی جوانان
۱۷۶	۴. آموزش جنسی در دوره ازدواج و زناشویی
۱۷۷	چالش‌ها و نیازهای جنسی دوره ازدواج و زناشویی
۱۷۸	برنامه‌ها و شیوه‌های آموزش جنسی دوره ازدواج و زناشویی
۱۸۱	روش‌های آموزش جنسی دوره ازدواج و زناشویی
۱۸۷	نقش و وظایف نهادهای دولتی و اجتماعی در آموزش جنسی همسران
۱۸۹	خلاصه فصل ششم
۱۹۱	منابع برای مطالعه بیشتر

فصل هفتم: تفاوت‌ها و ویژگی‌های تربیت جنسی در دختر و پسر

۱۹۳	اهداف فصل
۱۹۳	مقدمه
۱۹۴	تفاوت‌های جنسیتی و لزوم تربیت جنسی متمایز
۱۹۹	بلوغ دختران
۲۰۰	بلوغ پسران
۲۰۱	زمان آموزش و تربیت جنسی دختران و پسران
۲۰۳	چالش‌ها و آسیب‌پذیری‌های جنسی متفاوت
۲۰۶	شیوه‌های متمایز تربیت جنسی دختران
۲۰۹	تربیت جنسی متناسب با فرایند رشد
۲۱۰	شیوه‌های متمایز تربیت جنسی پسران
۲۱۳	خلاصه فصل هفتم
۲۱۵	منابع برای مطالعه بیشتر

فصل هشتم: مدیریت جنسی خانواده

۲۱۷	اهداف فصل
۲۱۷	مقدمه
۲۱۹	تعدیل و هدایت میل جنسی
۲۲۱	۱. آگاهی‌یابی و آگاهی‌دهی

۲۲۴	۲. تقویت ایمان، دینداری و ارزش‌های اخلاقی
۲۲۵	۳. دمیدن روح ارجمندی و مناعت طبع
۲۲۶	۴. نهادینه‌سازی روحیه بسندگی و قناعت‌ورزی
۲۲۸	۵. سبک هوشمندانه و متعادل در برخورد با مسائل جنسی فرزندان
۲۲۹	۶. تنظیم میل جنسی با تنظیم‌گری زیستی
۲۲۹	پرورش و درونی‌سازی عفت‌ورزی
۲۳۵	پیشگیری از زمینه‌های انحراف و اختلال جنسی
۲۳۹	۱. افزایش سطح آگاهی و شناخت
۲۴۲	۲. ارزشمندسازی و انگیزه‌دهی
۲۴۳	۳. ایجاد حالت بیدارباش و هشیاری
۲۴۵	۴. توانمندسازی و مهارت‌افزایی
۲۴۶	۵. بهینه‌سازی زیستی – وراثتی
۲۴۷	۶. فراهم‌سازی عوامل محافظت‌کننده
۲۴۸	۷. نظارت مؤثر خانوادگی
۲۴۹	۸. حمایت عاطفی خانواده
۲۵۰	۹. مراقبت‌های خانوادگی و اجتماعی
۲۵۲	مدیریت و مواجهه مناسب با رسانه‌ها و فضای سایبری
۲۵۶	بینش‌افزایی اخلاقی و تقویت نظارت درونی
۲۵۷	تزریق اکسیر محبت بر کالبد خانواده
۲۵۸	فرهنگ‌سازی استفاده بهینه از فضای مجازی و ایجاد جایگزین
۲۵۹	نظارت و مدیریت استفاده از رسانه‌ها و فضای سایبری
۲۶۱	خلاصه فصل هشتم
۲۶۳	منابع برای مطالعه بیشتر

فصل نهم: شیوه‌های کنترل و خودمراقبتی دختران و پسران در روابط پرخطر

۲۶۵	اهداف فصل
۲۶۵	مقدمه
۲۶۶	روابط پرخطر جنسی
۲۷۱	آسیب‌های ارتباط با جنس مخالف
۲۷۳	مدیریت روابط پرخطر: پیشگیری، کنترل و برون‌رفت از آن
۲۷۵	فنون فرونشانی امیال و کشش‌ها
۲۷۸	فعال‌سازی عوامل محافظ
۲۸۱	شناسایی شرایط آسیب‌زا
۲۸۲	۱. روابط پرخطر طوفانی
۲۸۲	۲. رقابت‌جویی‌های عشقی و رابطه با دوست‌پسر و دوست‌دختر

۲۸۳ ۳. دلسوزی و کمک‌رسانی نابجا و افتادن در دام رابطه
۲۸۳ ۴. خیال ازدواج و کوری جنسی
۲۸۴ ۵. انتقام‌جویی خانمان‌سوز
۲۸۵ مدیریت ذهن
۲۸۶ الف) بازسازی شناختی
۲۸۶ ۱. تفاوت‌های جنسیتی در برقراری رابطه
۲۸۷ ۲. تدریجی بودن پیشرفت رابطه
۲۸۷ ۳. سیالیت رابطه
۲۸۹ ب) ریشه‌کنی باورهای نادرست و خطاهای شناختی
۲۸۹ ۱. ایجاد آمادگی و تمرین زندگی مشترک
۲۹۱ ۲. او مرا فقط برای خودم می‌خواهد
۲۹۱ ۳. آرامش و لذت‌جویی
۲۹۲ ۴. همه‌گیری
۲۹۲ ۵. دوست اجتماعی
۲۹۲ ج) مهار افکار وسواسی و نشخوارهای ذهنی
۲۹۴ مدیریت هیجان‌ها
۲۹۸ مدیریت رفتار
۳۰۲ خلاصه فصل نهم
۳۰۳ منابع برای مطالعه بیشتر

فصل دهم: راهبردها و شیوه‌های تحقق و ارتقای سلامت جنسی همسران

۳۰۷ اهداف فصل
۳۰۷ مقدمه
۳۰۸ سواد جنسی
۳۰۸ ۱. فلسفه میل جنسی و نگرش درست به آن
۳۱۰ ۲. ضرورت و فواید تأمین نیازهای جنسی در خانواده
۳۱۱ ۳. ویژگی‌ها و تفاوت‌های جنسیتی در روابط جنسی
۳۱۴ ۴. حقوق و نقش‌های جنسی زن و شوهر
۳۱۵ ۵. آگاهی از موانع روابط سالم جنسی
۳۱۶ مهارت‌افزایی جنسی
۳۱۶ ۱. مهارت‌های شناختی
۳۱۷ اصلاح باورهای نادرست و خطاهای شناختی
۳۱۸ دانش روانی — فیزیولوژیکی و آناتومی تناسلی
۳۱۹ آشنایی با مراحل و چرخه واکنش‌ها و پاسخ‌های جنسی زن و مرد
۳۲۱ ۲. مهارت‌های عاطفی و ارتباطی

۳۲۲	۳. مهارت‌های رفتاری
۳۲۳	مهارت‌های پیش‌آمیزی
۳۲۴	مهارت‌های آمیزی
۳۲۶	مهارت‌های پس‌آمیزی
۳۲۷	۴. کنش‌های جنسی ویژه
۳۲۸	مدیریت رفتار جنسی
۳۲۹	تعدیل رفتار جنسی
۳۳۰	مقابله با تحریک‌های نابهنجار و مصون‌سازی رفتار جنسی در زندگی زناشویی
۳۳۱	عوامل بیرونی تحریک نابهنجار جنسی
۳۳۱	عوامل درونی تحریک نابهنجار جنسی
۳۳۲	اصول بهداشت و سلامت جنسی و مراقبت از آمیزش‌های مخاطره‌آمیز
۳۳۳	مراقبت از کارکرد سالم جنسی و مقابله با اختلالات جنسی
۳۳۷	مراقبت از رابطه زناشویی و مقابله با خیانت
۳۴۰	مواجهه درست با خیانت همسر: مدیریت و برون‌رفت از آن
۳۴۲	خلاصه فصل دهم
۳۴۳	منابع برای مطالعه بیشتر
۳۴۵	فهرست منابع

مقدمه

جنسینگی^۱ بخش مهمی از وجود انسان را تشکیل می‌دهد که همچون ابعاد دیگر نیازمند پرورش درست و سلامت بخشی به آن است. میل جنسی ضامن حفظ و بقای نسل در طول زمان می‌باشد و با این میل موجودات زنده گامی فراتر از خود می‌نهند. سائق جنسی عامل اصلی جذب و ارتباط زن و شوهر و شکل‌گیری انس و مودت بین آنهاست. نیاز جنسی از مهم‌ترین جنبه‌های شخصیتی است که بر بسیاری از ابعاد و زوایای زندگی آدمی و بر رفتار، کردار و منش او تأثیر می‌گذارد؛ افزون بر آن، با توجه به نیرومندی بسیار غریزه و نیاز جنسی در وجود انسان همواره به عنوان پرچالش‌ترین مسئله در زندگی به شمار می‌رود. از این‌رو، چنانچه این عامل مهم انگیزشی انسان به درستی هدایت، تنظیم، تعدیل و ارضا نشود، فرایند رشد را با مشکل، تربیت را ناکارآمد و سلامتی را با اختلال روبه‌رو می‌سازد.

از سلامت جنسی به عنوان یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های انسانی یاد می‌شود که از پیش نیازهای اساسی آن تربیت جنسی است. صاحب‌نظران و اندیشمندان تعلیم و تربیت و روان‌شناسی، هر یک بر مبنای دیدگاه ذهنی و مبادی فکری و معرفتی خود و نیز ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی جامعه موردنظر، برداشت خاصی را از تربیت جنسی ارائه کرده‌اند که

۱. در فرهنگ واژه‌های مصوب فرهنگستان زبان و ادب فارسی، «جنسینگی» هم‌ارز «sexuality» و مفهومی است که براساس آن تمایلات، احساس و زندگی بارآورانه و لذت جنسی و اجرای نقش‌های مبتنی بر جنسیت با یکدیگر ترکیب می‌شوند و بر همه نگرش‌ها، احساس‌ها و رفتارهای فرد پرتو می‌افکنند.

نشانگر نوع نگاه و رویکرد آنها نسبت به این حوزه روانی-تربیتی است. از نظر سانتراک^۱ (۲۰۱۸)، تربیت و آموزش جنسی فرایندی دائمی است که افراد با بهره‌برداری از آن اطلاعات لازم را درباره مسائل جنسی به دست می‌آورند! این فرایند به رشد جنسی سالم، بهداشت و روابط خوشایند زناشویی و نقش‌های جنسی کمک می‌کند؛ اما از نظر لاپیک و کاجتکاف^۲ (۱۳۸۱)، جهت‌گیری اصلی تربیت جنسی نباید صرفاً ارائه دانش و اطلاعات مربوط به امور جنسی به دانش‌آموزان باشد، بلکه افزون بر آن باید بر ابعاد معنوی و روحانی مسائل جنسی هم توجه و تأکید خاص داشته باشد. در واقع از نظر وی هدف تربیت جنسی فقط آموزش اطلاعات جنسی نیست، بلکه در این نوع تربیت به موازات آموزش مفاهیم و اطلاعات مرتبط با آناتومی و فیزیولوژی باید بر جوانب انسانی، روانی و معنوی امور جنسی تأکید کرد تا این حوزه و کارکرد، شکل و صبغه انسانی به خود گیرد، نه آنکه صرفاً در قالب اموری مادی و حیوانی مطرح شود. به یقین اهمیت ابعاد معنوی و روحانی تربیت جنسی کمتر از جنبه‌های مادی و فیزیکی آن نیست. این کتاب که به مسئله تربیت و سلامت جنسی با رویکردی اسلامی و روان‌شناختی می‌پردازد؛ با مد نظر قرار دادن یکی از سرفصل‌های درسی رشته خانواده و سلامت جنسی برای دانشجویان دکترای تخصصی و نیز رشته‌های مرتبط کارشناسی ارشد نگاشته شده است. از امتیازات مهم کتاب پیش‌رو دیدگاه تخصصی، روزآمدی، جامعیت، مبتنی بر مبانی و آموزه‌های اسلامی و بهره‌مندی از یافته‌های جدید علمی می‌باشد؛ از این رو می‌تواند مورد استفاده اندیشه‌ورزان و پژوهشگران در این عرصه قرار گیرد. نقطه ممتاز این کتاب نگاه تحولی^۳ فرایندی، توان‌افزا و برنامه‌محور به مسئله جنسینگی از تربیت تا سلامت جنسی در تمام دوران زندگی است. با در نظر داشتن برنامه‌هایی جهت دستیابی به سلامت جنسی در همه جنبه‌ها از هویت جنسی گرفته تا گرایش‌ها و کنش جنسی، تمرکز اصلی روی مباحث تربیت جنسی و ارائه الگوهای آموزشی، پرورشی و عملکردی، به‌ویژه برای کودکان، نوجوانان و جوانان است. از دیگر امتیازات این پژوهش، جامع‌نگری در مسائل جنسی و نگاه انتقادی به همه دیدگاه‌ها و

1. Santrock

2. Lapik & Kochetkov

3. developmental

سندهای بالادستی جهانی و ملی در زمینه آموزش و تربیت جنسی می‌باشد. شیوه نگارش به گونه‌ای بوده است که با وجود دوری از تعصب بیجا و رهایی از فشارهای کمابیش حاکم در تابوانگاری مسائل جنسی، از همه ظرفیت‌های علمی موجود و مسائل درست مطرح شده در این زمینه استفاده کند و نیز همه مباحث، الگوها و شیوه‌های آموزشی و عملکردی بنابر فرهنگ و سبک زندگی اسلامی باشد.

در پایان از حمایت‌ها و پشتیبانی و نکات ارزشمند جناب استاد آیت‌الله سیدمحمد غروی‌راد، راهنمایی‌های علمی دکتر مسعود جان‌بزرگی و حجت‌الاسلام دکتر محمدرضا سالاری‌فر و همچنین نکته‌سنجی‌های عالمانه ارزیابان محترم آقایان دکتر سیدعلی حسینی‌زاده، دکتر محسن فرمهینی فراهانی و دکتر خدابخش احمدی و نیز همکاری آقای عبدالله رحیمی در تدوین این اثر، کمال تشکر و قدردانی را دارم.

فصل اول

کلیات تربیت و سلامت جنسی

اهداف فصل

- این فصل در پی بررسی مباحث کلی زیر است:
- مفهوم‌شناسی تربیت جنسی در تمایز با آموزش جنسی؛
- تعریف مفاهیم مهم سلامت جنسی، انحراف جنسی، اختلال جنسی؛
- اهمیت و جایگاه تربیت و سلامت جنسی در گستره زندگی.

مفهوم‌شناسی

شالوده هر دانشی را مفاهیم آن تشکیل می‌دهند. پیشبرد درست مباحث، برقراری گفتمان مناسب و همراه با درک درست مطالب و نظریه‌پردازی درباره آنها، نیازمند درک دقیق و متمایز مفاهیم و اصطلاحات و کاربریست درست آنان است. گاه با روشن نبودن مفهوم واژگان، اصطلاحات و کاربریست نادرست آن و یا در آمیختن مفاهیم مشابه در یک حوزه مطالعاتی، کل بحث به مسیر انحرافی کشیده می‌شود؛ از این رو به منظور بهره‌مندی هرچه بهتر از مباحث و دیدگاه‌ها، برقراری گفتمان کارشناسانه و عالمانه و نیز جلوگیری از خلط مطالب، لازم است مفاهیم و اصطلاحات اساسی مرتبط با نیاز و سلامت جنسی تعریف و موارد مشابه از هم متمایز شوند.

تربیت جنسی

«تربیت»^۱ به مجموعه تدابیر و روش‌هایی گویند که برای به فعلیت درآوردن، شکوفایی و شکل‌گیری درست و متناسب ابعاد گوناگون انسان به کار گرفته می‌شود. تربیت به لحاظ تبارشناسی واژگانی از ریشه عربی «ربب» و «ربو» به معنای رشد و نمو، پرورش دادن و به اصطلاح ایجاد حالتی پس از حالت دیگر در چیزی است تا اینکه به حدّ نهایی و تمام و کمال برسد (ابن منظور، ۱۴۱۴؛ راغب اصفهانی، ۱۴۱۲). «تربیت جنسی»، یکی از انواع تربیت‌های مهمی همچون عقلانی، اجتماعی و اخلاقی است و شامل کلیه اقدامات تربیتی و انتقال اطلاعات ضروری روان‌شناختی، جسمانی و دینی درباره مسائل جنسی به هر فرد در جهت هدایت درست غریزه جنسی و رشد متعادل و متناسب امیال و رفتار جنسی می‌شود (فرمینی فراهانی، ۱۳۸۶).

تربیت جنسی حوزه گسترده‌ای را دربرمی‌گیرد و شامل مجموعه فعالیت‌های پرورشی است که از آغاز زندگی، مرحله به مرحله در جهت رشد و تحول متعادل و متناسب تمایلات جنسی صورت می‌گیرد. این فرایند به گونه‌ای انجام می‌شود که فرد با نقش‌ها، وظایف و چگونگی عملکرد درست و سالم رفتارهای جنسی آشنا شود و بتواند با کارکرد درست جنسی خود به اهداف تربیتی جنسی همچون مهر و مودت، سلامتی و آرامش، خشنودی و سعادت در زندگی برسد و نسل هم تداوم یابد. فرد در فرایند چنین تربیتی در دوره‌های رشد کودکی، نوجوانی و جوانی، به گونه‌ای پرورش می‌یابد که با جنسیت خود و ویژگی‌ها و مقتضیات آن آشنا شود و آن را بپذیرد. در سایه یک احساس خودارزشمندی جنسیتی، قدردان وجود خود باشد و به آن افتخار کند. نقش اجتماعی مردانه و زنانه متناسب با خود را بیاموزد و احکام و آداب دینی و اجتماعی در ارتباط با مسائل جنسی خویش و روابط با همجنس و جنس مخالف را فرا گیرد؛ همچنین آمادگی روانی برای ازدواج و تشکیل خانواده را بیابد و عواطف، هیجان‌ها و فعالیت‌های جنسی خود را به دور از انحراف و اختلال، به طور سازنده و در جهت خدایسندانه و کمال‌بخش به کار گیرد (فقیهی، ۱۳۹۸).

براین اساس آنچه در مفهوم تربیت جنسی مورد توجه است، پرورش سازنده، تنظیم، تعدیل و جهت‌دهی درست به تمایلات و رفتار جنسی فرد متناسب با دوره‌های مختلف رشد و به‌دوراز

1. education

۷ کلیات تربیت و سلامت جنسی

افراط و تفریط است؛ نه پروردن و اوج دادن بی‌مهابای شهوت و نه آموزش بی‌پرده و بی‌بندوبارانۀ جنسی، بدون توجه به ساختار تحولی فرد که رشد متعادل و متعالی شخصیت او را به مخاطره می‌اندازد، بلکه مراد از تربیت جنسی ایجاد زمینه‌ها و موقعیت‌های آموزشی و پرورشی است که فرد را با جنسینگی، مدیریت هیجان‌ها و تمایلات جنسی و رفتار جنسی اعتدال‌آمیز و هماهنگ با هدف خلقت آشنا می‌سازد؛ زمینه‌ی رشد شخصیت فردی، اجتماعی و اخلاقی او را به وجود می‌آورد؛ بهداشت و سلامت جسمی و روانی‌اش را تأمین می‌کند؛ او را در جهت مهار و هدایت جنسی توانمند می‌کند؛ از انحراف و لغزش‌های جنسی یا سوءاستفاده‌ی دیگران در امان می‌دارد و سرانجام کامیابی دنیوی و سعادت اخروی او را فراهم می‌آورد.

آموزش جنسی در تمایز با تربیت جنسی

دانستن و به کار بستن درست و یافتن مهارت در هر رفتاری، نیازمند آموزش است. تربیت مفهومی فراگیر و شامل «آموزش»^۱ و به معنای فراهم کردن زمینه‌ها و عوامل به فعلیت رساندن یا شکوفا ساختن استعدادهای شخصی انسان در جهت رشد و تکامل او به‌سوی هدف‌های مطلوب و براساس برنامه‌های منسجم است. «آموزش» انتقال علوم و فنون به فراگیر می‌باشد و به‌طورکلی تعلیم شامل انتقال دانسته‌ها به‌منظور شناختن و یاد گرفتن است و در آموزش، بیشتر بعد یادگیری و شناختی مدنظر می‌باشد؛ بنابراین «تربیت» به معنای رشد دادن و «آموزش» به معنای یاد دادن است (سیف، ۱۳۹۳). تربیت اعم از آموزش است؛ زیرا برای هر تربیتی به آموزش آن نیازمندیم و برای اینکه شخصی تربیت شود، باید مسائلی را به وی آموزش داد، درحالی‌که برای هر آموزش به تربیت نیازی نیست.

بدین ترتیب آموزش و تربیت موضوعات و مسائل جنسی نیز به همین صورت است. لاپیک و کاجتکوف (۱۳۸۱) مطرح می‌کنند: «تربیت جنسی در کتاب‌های پزشکی همگانی، بیشتر در مفهوم آموزش جنسی است ولی تربیت جنسی مفهوم گسترده‌تری دارد. تربیت نه‌تنها احساس جنسی را دربردارد، بلکه دارای خصوصیت رشد شخصیت اجتماعی، اخلاقی و فرهنگی است». «آموزش جنسی» ارائه و انتقال اطلاعات لازم به افراد درباره‌ی مسائل جنسی می‌باشد.

1. instruction

موضوعات و مسائل جنسی همه اطلاعات جنسی را در بر می‌گیرد که عبارتند از: جنسیت و نقش‌های جنسی، فیزیولوژی دستگاه تناسلی و چگونگی عملکرد آن، رفتار جنسی و شیوه‌های آمیزش، تولیدمثل، تنظیم خانواده و شیوه‌ها و ابزارهای پیشگیری و جلوگیری از بیماری و بارداری، جنبه‌های هیجانی و بین‌فردی، و پیشگیری و کنترل نابهنجاری جنسی (گنجی، ۱۳۷۲). یونسکو^۱ (۲۰۰۹) در سندهای مرتبط خود با اشاره به موارد یادشده و دیگری در تعریف آموزش جنسی می‌آورد: «رویکردی متناسب با سن و فرهنگ برای آموزش دادن مسائل جنسی و روابط که با ارائه اطلاعات علمی دقیق، واقعی و بدون قضاوت شخصی همراه است»^۲.

همان‌گونه که فرق آموزش و تربیت روشن شد، آموزش جنسی نیز از تربیت جنسی متمایز است؛ بدین صورت که تربیت جنسی دامنه‌ای گسترده‌تر و دربرگیرنده آموزش جنسی است. آموزش در زمانی خاص با اراده و هشیاری خود شخص صورت می‌گیرد، ولی تربیت، محدود به زمان خاص و بعد شناختی نیست و ممکن است بخشی از آن غیرمستقیم و ناهشیارانه صورت پذیرد، بدون اینکه خود فرد متوجه باشد. احساس‌ها و گرایش‌های خاصی در او پدید آید و رفتارهای متناسب با اهداف تربیت جنسی در او شکل گیرد؛ از این‌رو آموزش جنسی، بیشتر به مفهوم یادگیری نحوه درست روابط و رفتارهای جنسی و مدیریت آن، هم در زمان بلوغ و هم هنگام ازدواج و پس از آن در قالب مهارت‌هایی چون شیوه‌های خودمهارگری و عفت‌ورزی یا نحوه آمیزش جنسی همسران به کار می‌رود، ولی تربیت جنسی مبتنی بر روش‌ها، آموزش‌ها و رفتارهایی است که در همه مراحل رشد، به‌ویژه کودکی و نوجوانی عمده‌تاً به‌صورت غیرمستقیم به پرورش درست شخصیت جنسی فرد می‌انجامد؛ مثلاً تکریم روانی یک دختر بچه، لباس دخترانه او، سبک استحمام و خواب او، نوع و چگونگی بازی، چگونگی تعامل و مراقبت از خود، نمونه‌هایی از نحوه تربیت جنسی است.

بنابراین مراد از آموزش جنسی، ارائه اطلاعات لازم و آموزش‌های درست و متناسب با سن، جنس و نیاز مخاطب در زمینه جنسیت، هویت جنسی، جنسینگی و تمایلات جنسی، اندام‌های

1. UNESCO

2. "An age-appropriate, culturally relevant approach to teaching about sex and relationships by providing scientifically accurate, realistic, non-judgmental information".

تناسلی و چگونگی تولیدمثل، تغییرات جسمی و روانی دوران بلوغ و احکام و دستورهای شرعی و بهداشتی مرتبط با آن، راهنمایی نوجوانان در رفتار و کردار آنها در این سن، بایسته‌های نحوه تعامل و ارتباط با جنس مخالف، شیوه‌های خودمراقبتی، چگونگی خویشتن‌داری جنسی و استفاده درست از میل و غریزه جنسی است؛ همچنین آموزش‌هایی که با هدف پاسخگویی به پرسش‌ها و ابهام‌های ذهنی دختران و پسران، جلوگیری از هرگونه سوءاستفاده جنسی از کودکان و انحراف جنسی نوجوانان و جوانان، پیشگیری از بروز برخی آسیب‌ها از جمله بیماری‌های مقاربتی و درنهایت زمینه‌سازی برای ازدواج و تشکیل خانواده و انجام درست وظایف زناشویی و رابطه مطلوب جنسی همسران انجام می‌شود.

اخلاق جنسی

با توجه به آنکه تمایلات جنسی بر عملکرد و رفتار انسان اثر فوق‌العاده‌ای دارند و نحوه هدایت، کنترل و مدیریت آن، همیشه یک مسئله چالش‌برانگیز انسان در طول تاریخ بوده، اخلاق جنسی همواره از مهم‌ترین بخش‌های اخلاق در این زمینه به شمار می‌رفته است. ویل دورانت (به نقل از مطهری، ۱۳۹۵) در این باره می‌گوید:

سروسامان بخشیدن به روابط جنسی، همیشه مهم‌ترین وظیفه اخلاق بوده است؛ زیرا غریزه تولیدمثل، نه تنها در حین ازدواج بلکه قبل و بعد از آن نیز مشکلاتی فراهم می‌آورد و در نتیجه شدت و حدت همین غریزه و نافرمان بودن آن نسبت به قانون و انحرافات که از جاده طبیعی پیدا می‌کند، بی‌نظمی و اغتشاش در سازمان‌های اجتماعی تولید می‌شود.

اخلاق همیشه زمینه‌ساز رفتارهای سالم، بهنجار، به‌دوراز انحراف، منطبق با ارزش‌ها و در جهت تعالی انسانی بوده است. یکی از رفتارهای انسان مربوط به تمایلات جنسی می‌باشد که به مسائل و موازین اخلاقی ویژه‌ای به نام «اخلاق جنسی» نیاز دارد. از نظر شهید مطهری (۱۳۶۸)، «اخلاق جنسی» قسمتی از اخلاق به معنای عام و شامل آن عده از آداب و سنن و عادات و روش‌های بشری است که با غریزه جنسی مرتبط می‌باشد. حیای زن از مرد، غیرت ناموسی مرد، عفاف و وفاداری زن به شوهر، پوشش اعضای تناسلی، پوشش بدن زن از غیر محارم، منع زنا، منع لذت‌جویی‌های نظری (نگاه شهوت‌آلود) و لمسی از غیر همسر قانونی، منع ازدواج با محارم، منع نزدیکی با زن در ایام عادت، منع پرداختن به تصاویر مستهجن و تقدس یا پلیدی مجرد جزء اخلاق جنسی به شمار می‌روند.

دامنه اخلاق جنسی بر همه ساحت‌های جنسی انسان گسترده است. اخلاق جنسی را می‌توان با در نظر گرفتن ابعاد، مؤلفه‌ها و گستره مسائل جنسی مورد توجه قرار داد که عبارتند از:

۱. به اعتبار اینکه مراد از «جنس»، مجموعه تفاوت‌های جنسیتی میان جنس زن و مرد باشد (جنسیت و هویت جنسی)، اخلاق جنسی آن است که هر یک از دو جنس براساس هنجارهای جنسیتی خود عمل کند؛ برای مثال لباس‌های زنانه یا مردانه بپوشد، از تشابه به جنس مخالف پرهیزد و نقش‌های زنانه یا مردانه ایفا کند (متقی فر، ۱۳۸۸).
۲. به اعتبار اینکه مراد از آن، رفتار جنسی و به معنای ویژگی‌هایی باشد که سبب می‌شود یکی از دو جنس زن یا مرد به‌سوی دیگری تمایل یابد و ارتباط برقرار شود، اخلاق جنسی می‌تواند دو حالت داشته باشد:

الف) اخلاق جنسی مربوط به بهنجاری رفتار جنسی که به‌منظور پیشگیری از انحرافات جنسی افراد -پیش و پس از ازدواج- صورت می‌گیرد، مانند پرهیز از محرک‌های جنسی (همچون چشم‌چرانی و هرزه‌نگاری)، خودداری از راه‌های غیرطبیعی ارضا (همانند خودارضایی و زنا)، پرهیز از خیانت جنسی و بی‌وفایی همسران، خویش‌داری، عفاف، حیا و مدیریت روابط؛

ب) اخلاق جنسی مربوط به کنش‌وری رفتار جنسی که به‌منظور مقابله با اختلالات در عملکرد جنسی همسران و سلامت‌بخشی به نحوه برقراری ارتباط جنسی با همسر خود در چارچوب خانواده صورت می‌گیرد، مانند حقوق و وظایف جنسی زن و مرد، شرایط سالم در آمیزش جنسی همسران، مقاربت در ایام عادت ماهیانه، آمیزش دهانی و مقعدی، رفتارهای جنسی خشونت‌آمیز (آزار جنسی)، تعالی‌بخشی به رابطه جنسی با همسر و پرهیز از تفکر به غیرهمسر در هنگام رابطه با او.

هرچند برای تربیت جنسی و سلامت‌بخشی به رفتار جنسی نیازمند اخلاق جنسی هستیم، اما فراتر از باید و نبایدهای ارزشی جنسینگی به کنشگری پرورشی و تکنیک‌های کاربردی و عملیاتی بیشتری نیازمندیم؛ در واقع دانش تربیت و سلامت جنسی ما را با سازوکارهای عملی و عینی چگونه هویت‌بخشیدن، رشد متناسب و متعالی، ایجاد سلامت، اعتدال‌بخشیدن، هدایت و جهت دادن میل جنسی آشنا می‌سازد و راه‌ورسم درامان‌ماندن از لغزش‌ها و آسیب‌های جنسی را نشان می‌دهد؛ چون اساساً در معنا و مفهوم تربیت، پروریدن، چگونه پرورش دادن، تحقق‌بخشیدن و راه‌ورسم آن نهفته است. پس می‌توان گفت همواره تربیت جنبه کاربردی، عینی و عملیاتی دارد (بهشتی، ۱۳۸۵).

سلامت جنسی

«سلامت» کیمیایی است که معمولاً با نبود مشکل و بیماری شناخته می‌شود، اما فراتر از آن است. تعریف سلامت جنسی^۱ تحت‌تأثیر مفهوم سلامت است. از نظر سازمان بهداشت جهانی (WHO, 2006)، سلامت جنسی وضعیت مطلوب جسمی، روانی و اجتماعی در ارتباط با جنسینگی است و تنها نبود بیماری یا اختلال و ناتوانی را شامل نمی‌شود. سلامت جنسی نیازمند رویکردی مثبت و محترمانه نسبت به جنسینگی و روابط جنسی، همچنین امکان تجربه‌های جنسی ایمن و لذت‌بخش و به‌دوراز اجبار، تبعیض و خشونت است.

سلامت جنسی در هر دوره‌ای از زندگی استلزام‌ها و تعریف‌های متفاوتی دارد؛ از سوی دیگر با توجه به وابستگی آن به فرهنگ در تعریف آن، به‌ویژه در دوره‌های نوجوانی و جوانی نیازمند تعریف جامع و مبتنی بر فرهنگ و ارزش‌های اسلامی است؛ درحالی‌که در حوزه سلامت جنسی، بیش از همه در دوران کودکی بر رشد طبیعی جنسیتی، پاسخگویی درست به کنجکاوی‌های جنسی، آگاهی‌یابی و مراقبت از مورد سوءاستفاده جنسی قرار گرفتن و در دوران نوجوانی بر آگاهی از جنسینگی، هویت‌یابی جنسی و تشخیص و مدیریت رفتارهای جنسی پرخطر و در دوره جوانی بر خویش‌داری، جهت‌دهی درست بر تمایلات و مراقبت از انحرافات جنسی تأکید می‌شود و در دوره بزرگسالی و زمان تأهل نیز بیشتر بر ارضای درست و رضایت‌بخش نیازهای جنسی و ارتقای تجارب سالم و مهارت‌یابی در عملکرد جنسی با همسر توصیه می‌شود.

در فرهنگ اسلامی، پاسخ به میل جنسی برانگیخته‌شده خارج از چارچوب ازدواج، نابهنجار می‌باشد. درحقیقت سلامت جنسی، شکوفایی غریزه در قالب فطرت است؛ به‌گونه‌ای که فرد به رشد و بالندگی و توانمندی لازم در مدیریت رفتار، به‌ویژه رفتار جنسی دست می‌یابد و آمادگی لازم برای کنش مناسب جنسی پس از ازدواج را پیدا می‌کند. همچنین سلامت جنسی شامل بهداشت جنسی در مورد انواع بیماری‌ها و عفونت‌های جنسی و سایر بیماری‌های مزمن تأثیرگذار بر رفتار جنسی، ایمنی از بارداری ناخواسته و سقط جنین زود هنگام، جهت‌گیری درست تمایلات و هویت جنسی و به دور بودن از آزار و خشونت جنسی را شامل می‌شود.

1. sexual health

بنابراین هرچند ماهیت سلامت جنسی با مفهوم‌شناسی دو اصطلاح متضاد آن، یعنی «اختلال جنسی» و «انحراف جنسی» بیشتر روشن می‌شود؛ اما به طور کلی منظور از آن، برخورداری از وضعیت مطلوب و بهنجاری از رفتار جنسی است. «سلامت جنسی» مفهوم عامی از نبود مشکل، اختلال، انحراف و نابهنجاری جنسی که در آن فرد از رفتار جنسی ایمن و سالم برخوردار می‌باشد و با برقراری یک رابطه تعریف شده و مشروع با همسر، از وضعیت مطلوب، متعادل و رضایت‌بخش ارضای جنسی همراه با مهارت در رفتار جنسی لذت‌بخش، موفق و سازنده بهره‌مند می‌شود.

انحراف جنسی

«انحراف جنسی»،^۱ ارضای میل جنسی است؛ به گونه‌ای که از اصل فرایند تولیدمثل خارج باشد (فروید، ۱۳۹۸)؛ به بیان دیگر، نوعی ارضای جنسی است که برخلاف نظام طبیعی و ضوابط ارزشی صورت می‌گیرد و برای فرد یا دیگری زیان‌آور است؛ به همین دلیل هر نوع لذت‌جویی از راه غیرهمسر و ارضای جنسی خارج از مسیر طبیعی آن تجاوز از مسیر درست دانسته می‌شود (مؤمنون، ۵-۷).^۲ بر این اساس انحرافات جنسی همانند عورت‌نمایی، همجنس‌بازی، بچه‌بازی و خودارضایی که از مسیر طبیعی و هدف خود دور شده، و در جهت تولید نسل قرار ندارند و به خود یا دیگری زیان می‌رسانند، «انحراف» شمرده می‌شوند.

در باره ماهیت «انحراف جنسی» و به صورت کلی «رفتار نابهنجار»، دیدگاه‌های مختلفی وجود دارد. راهنمای تشخیصی و آماری اختلالات روانی (DSM) از انحراف جنسی به کژکامی (پارافیلیا)^۳ و از اختلال بالینی (آسیب‌شناختی)^۱ مربوط به آن به «اختلال پارافیلیایی»^۲ یاد می‌کند

1. sexual deviation

۲. «وَالَّذِينَ هُمْ لِقُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ، إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ، فَمَنْ ابْتَغَىٰ وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْعَادُونَ؛ و آنها که دامان خود را (از آلوده شدن به بی‌عفتی) حفظ می‌کنند، تنها آمیزش جنسی با همسران و کنیزانشان دارند که در بهره‌گیری از آنان ملامت نمی‌شوند و کسانی که غیر از این راه را طلب کنند، تجاوزگرند.

3. paraphilia

و ویژگی آن را وجود خیال‌پردازی‌ها، امیال یا رفتارهای جنسی ناهنجاری می‌داند که با علاقه‌ها یا رفتارهای هنجار دوستانه جنسی ارزیابی شده باشد. کژکامی یا پارافیلیا عبارت است از: علاقه‌ای شدید و همیشگی به برانگیختگی و ارضای جنسی براساس رؤیاپردازی و مبادرت به رفتار جنسی با اشیاء یا کودکان و افراد ناراضی و نیز رنج و آزار کشیدن یا آزار و رنج رساندن به دیگری هنگام رفتار جنسی (انجمن روان‌پزشکی آمریکا، ۲۰۱۳^۳).

بهنجار یا نابهنجاری و انحرافی بودن یک رفتار وابسته به فرهنگ است و حتی مراکزی که ادعای علمی بودن دارند، از این قاعده مستثنا نیستند و تحت‌تأثیر سیاست‌ها و فرهنگ‌های رایج خود قرار می‌گیرند؛ از این‌رو در ویراست‌های بعدی کتاب راهنمای تشخیصی و آماری اختلال‌های روانی (DSM) می‌بینیم که به تدریج واژه «sexual deviation» (انحراف جنسی) جای خود را به «paraphilia» (تمایلات غیرطبیعی) - با بار معنایی تقلیل‌یافته - می‌دهد و انحرافات چون «همجنس‌گرایی» از فهرست آن حذف می‌شود؛ هرچند در ذیل طبقه‌بندی انواع هشت‌گانه اختلالات پارافیلیایی به‌گونه‌ای به فراتر بودن دامنه این تعداد کژکامی‌ها اذعان می‌کند (همان).

برای نابهنجار بودن رفتار، بیشتر دو ملاک در نظر گرفته می‌شود: «غیرانطباقی بودن رفتار» از نظر روان‌شناختی که مثلاً احساس رنج، درد و اضطراب را به همراه دارد و «خارج از هنجار و ارزش‌های فرهنگی بودن» از نظر جامعه‌شناختی که رفتار برخلاف معیارها، ضوابط و ارزش‌ها انجام می‌گیرد. می‌توان ملاک تشخیص رفتار نابهنجار را این‌گونه در نظر گرفت: ۱. هر تمایل یا رفتاری که با طبیعت و فطرت اولیه آدمی هماهنگی نداشته باشد؛ ۲. با بدیهیات اخلاقی و عقلی و مسائل اخلاقی که در سرشت انسان به ودیعت نهاده شده، منافات داشته باشد؛ ۳. نوع انسان‌ها در همه جوامع و در همه زمان‌ها آن را نپذیرند؛ ۴. خداوند حکیم و آگاه به سرشت مخلوق خود، این‌گونه رفتارها را نهی کرده باشد؛ ۵. آسیب جسمی، روانی و معنوی فرد یا دیگری را در پی داشته باشد؛ از این‌رو می‌توان با مدنظر قرار دادن ملاک‌های یادشده، انحراف جنسی را این‌گونه تعریف کرد: هر نوع عمل در لذت‌جویی و ارضای تمایلات جنسی که

1. pathologic

2. paraphilic disorder

3. American Psychiatric Association

۱۴ تربیت و سلامت جنسی؛ رویکردی اسلامی و روان‌شناختی

برخلاف اصول و ارزش‌های اسلامی و طبیعت انسان باشد، انحراف جنسی دانسته می‌شود (فقیهی، ۱۳۹۸؛ نورعلیزاده میانجی و زاهدی‌پور، ۱۳۹۰).

طبقه‌بندی نابهنجاری‌ها و انحرافات جنسی از نظر آموزه‌های اسلامی (نورعلیزاده میانجی، ۱۳۹۷) اشتراک‌های بسیاری با طبقه‌بندی DSM دارد، اما هیچ‌وقت تحت تأثیر فشارها و خوگیری‌های اجتماعی دچار استحاله فرهنگی و ارزشی نمی‌گردد و ملاک‌های انسانی و الهی را حفظ می‌کند و فراتر از آن، همچنان خودارضایی، همجنس‌بازی، هرزه‌نگاری و همانند آن را انحراف و نابهنجاری می‌شمارد. در حدیث جامعی از امام صادق به تفصیل انواع آسیب‌ها و انحرافات جنسی بیان شده است (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۸، ص ۳۶). با در نظر داشتن متون روان‌شناختی و اسلامی، انحراف جنسی با مشخصات زیر تعیین می‌شود:^۱

- معطوف به همسر نبودن (مانند خودارضایی، همجنس‌گرایی، مبدل‌پوشی، تماشاگری و حیوان‌بازی)؛

- خطرناک بودن برای خود یا شریک جنسی (همچون آزارگری و آزارخواهی جنسی و بچه‌بازی)؛

- نقش نداشتن اعضای جنسی اولیه در تحریک جنسی (مانند عضوخواهی یا یادگارپرستی)؛

- همراه بودن با اضطراب و احساس گناه به‌طور نامناسب (همانند زنای با محارم و مرده‌خواهی)؛

- خارج از قوانین دینی و اجتماعی و سبب انحطاط اخلاقی و معنوی (مانند لمس و مالش دوستی، نمایش‌گری یا عورت‌نمایی)؛

- حالت جبری داشتن (مانند اعتیاد جنسی و بسیاری از انحرافات که این حالت را می‌یابند).

از این رو «انحراف و نابهنجاری جنسی» فراتر از گستره اختلالی آن به عنوان یک اختلال روانی پارافیلیایی و به هرگونه انحراف و نابهنجاری جنسی ناشی از غیرطبیعی بودن هدف تمایل جنسی (مانند زنا و همجنس‌بازی) یا شیوه ارضای جنسی (مانند آزارگری و تماشاگری جنسی)،

۱. گاهی یک انحراف چندین مورد از این معیارها و مشخصات را داراست.

حتی ارتباط دوستی یا اینترنتی خارج از چارچوب ازدواج گویند که به روابط طبیعی جنسی با همسر و در نتیجه رضامندی زناشویی آسیب وارد می‌کند. چشم‌چرانی یا داشتن یک ارتباط ساده و بدون عمل جنسی کامل با غیرهمسر شرعی و قانونی، گرچه از نظر آسیب‌رسانی به اندازه زنا و ارتباط جنسی کامل نیست، اما با توجه به آنکه معمولاً زمینه‌ساز روابط عمیق‌تر و آسیب‌های بیشتری می‌باشد (اسراء، ۳۲)، انحراف شمرده می‌شود.

اختلال جنسی

به‌طورکلی اختلال به معنای برهم خوردن سامان و تعادل طبیعی در روان و جسم است. اگر در کارکرد طبیعی و معمول رفتار، مشکل یا خللی ایجاد شود؛ آن رفتار دچار اختلال می‌شود. هنگامی که در فعالیت جنسی و برقراری رابطه با همسر و فرایند آمیزش با او، کنش‌وری رفتار جنسی و عملکرد جنسی دچار نارسایی یا کژکاری شود، آن را «اختلال جنسی»^۱ نامند. به بیان مسترز و جانسون (۱۳۹۰) مرد و زن در طول رابطه جنسی (چرخه پاسخ جنسی)، مجموعه‌ای از واکنش‌های هیجانی و رفتارهای جنسی نشان می‌دهند که هرگاه به‌صورت طبیعی انجام نگیرد، اختلال به وجود می‌آید. راهنمای تشخیصی و آماری اختلالات روانی (DSM-5) از آن به «کژکاری» یا «اختلال کنش جنسی»^۲ یاد می‌کند و آن را اختلال^۳ معنادار بالینی در توانایی فرد برای پاسخ دادن عمل جنسی یا تجربه کردن لذت جنسی می‌داند.

ازاین‌رو اختلال جنسی در زمانی است که نارسایی و عملکرد آسیب‌زایی در فعالیت جنسی پیش آید و چرخه آغاز و پایان طبیعی آن (برانگیختگی، ارگاسم و اوج لذت جنسی) به شکل درست و کامل انجام نگیرد و در یکی از آنها بی‌میلی، نارضایتی، بی‌زاری یا درد و کژکاری جنسی وجود داشته باشد. نارسایی جنسی اختلال در چرخه پاسخ جنسی یا درد هنگام رابطه جنسی است. ویژگی اصلی اختلالات جنسی، غیرعادی بودن، کارکرد نامناسب و بروز وقفه در چرخه طبیعی واکنش جنسی می‌باشد؛ به عبارت دیگر مهار شدن یا عدم پاسخ مناسب یا انجام نگرفتن یا ناقص بودن

1. sexual disorder

2. sexual dysfunction

3. disturbance

یک یا چند مرحله از مراحل عمل جنسی از جمله میل یا تمایل،^۱ برانگیختگی یا تهییج^۲ و ارگاسم یا اوج لذت جنسی^۳ است. این مهار شدن به شکل اختلال در احساس ذهنی لذت یا میل جنسی و یا اختلال در کارکرد جنسی به صورت عینی ظاهر می‌شود. البته اختلالات دیگری همچون اختلالات درد جنسی شامل واژینیسم و مقاربت دردناک وجود دارد که با چرخه پاسخ جنسی ارتباطی ندارند (میلر و قرین،^۴ ۲۰۰۲).

گاه در بیان از «مشکل جنسی» استفاده می‌شود که باید بین آن و «اختلال جنسی» تمایز قائل شد. تعبیر اختلال برای بیماری و موارد آسیب‌زا به کار می‌رود که عملکرد و فعالیت عادی جنسی را دچار عارضه جدی کرده باشد، اما واژه «مشکل» معنای عام‌تری دارد و مواردی که در حد بیماری و آسیب بالینی نیست، مانند سردمزاجی و رغبت کم برای همبستری را نیز دربرمی‌گیرد. هنگامی می‌توان به تشخیص اختلال یا نارسایی جنسی رسید که این اختلالات دست‌کم شش ماه یا بیشتر به طول بینجامد و در بیشتر مواقع، نوع خاصی از اختلال در عملکرد جنسی فرد دیده شود. درست است که «مشکل جنسی» از نظر شدت آسیب‌زایی در حد «اختلال جنسی» نیست؛ اما در بیشتر مواقع یک مشکل ساده جنسی نیز به روابط همسران آسیب می‌رساند که باید درصدد رفع آن و بهبود کیفیت رفتار جنسی بود.

در مورد مسائل جنسی نوعی دیگر از اختلالات به نام «اختلال هویت جنسی» یا به تعبیر کنونی DSM-5 «مال جنسیتی»^۵ وجود دارد^۶ که به هویت و جنسیت انسان مربوط می‌شود، نه عملکرد و پاسخ جنسی؛ در نتیجه متفاوت از اختلال در کنش جنسی است. در این نوع اختلال، شخص از مرد یا زن بودن خود ناراضی است و کنش‌وری او به‌طور کلی در همه مسائل زندگی با بحران روبه‌رو می‌شود. در واقع «اختلالات هویت جنسی» به گروهی از اختلالات گویند که ویژگی مشترک آنها،

1. desire

2. Excitement

3. orgasm

4. Miller & Green

5. gender dysphoria

۶. «هویت جنسی» حالتی روان‌شناختی و نمایانگر احساس فرد از مذکر یا مؤنث بودن خود است و در حالت طبیعی با جنسیت تشریحی (آناتومیک) فرد منطبق است.

ترجیح قوی و مداوم برای اتخاذ وضعیت و نقش جنس مخالف است. این نوع اختلالات به اشکال مختلفی نمایان می‌شود؛ از آن جمله: نارضایتی از جنسیت زیستی، تمایل به برخورداری از بدن غیرهمجنس و نگرستن او به عنوان جنس مخالف (سادوک و همکاران، ۱۳۹۸).

اهمیت و جایگاه تربیت و سلامت جنسی در گستره زندگی

تربیت و سلامت جنسی زیربنای اساسی برای تحقق سلامت جسمی، عاطفی، رفاه افراد، زوج‌ها، خانواده‌ها، توسعه اجتماعی و اقتصادی جوامع و کشورهاست (WHO, 2010). اساساً کنش‌های جنسی نه تنها برای تداوم نسل و وظیفه بزرگی دارند، بلکه در سامان بخشی به فعالیت‌های فیزیولوژیکی، روانی، اجتماعی و حتی معنوی مؤثرند؛ اما از آنجا که این گزینه بناست در خدمت رشد و تعالی انسان قرار گیرد، بسیار لغزنده و فشارزا و در معرض انحراف و نابهنجاری است. اکنون سؤال این است که چگونه می‌توان آن را مدیریت و سپس هدایت کرد تا به سر منزل مقصود رسیده، در خدمت رشد شخصیت بالنده و اعضای خانواده قرار گیرد. این امر تحقق نمی‌یابد مگر اینکه در سنین مختلف رشدی و در تمام گستره زندگی متناسب با هر دوره رشدی سازوکارهای تربیتی و سلامت بخشی جنسی خاصی وجود داشته باشد؛ وگرنه چیزی جز انحراف از اهداف رشدی به معنای درست آن و ابتلا به انحراف، اختلال، فساد و تباهی برای انسان حاصلی ندارد.

نظام تربیت اسلامی ساحت‌هایی همانند تربیت اخلاقی، دینی، عاطفی، اجتماعی و جنسی دارد. این ابعاد با همدیگر در دادوستد هستند؛ به این معنا که یکی پیش‌نیاز دیگری و آن یکی متأثر از ساحت بعدی است. آموزش جنسی از موضوعات مهم تربیتی می‌باشد و در چگونگی شکل‌گیری شخصیت انسان نقش مهمی دارد و بر افکار، عواطف و رفتارهای انسان تأثیرگذار است. «تربیت جنسی» از موضوع‌های چالش برانگیز خانواده‌های ایرانی است. پدران و مادران مسئول نمی‌توانند نسبت به گزینه جنسی فرزندان خود بی‌اعتنا باشند؛ زیرا تربیت جنسی یکی از دشوارترین و حساس‌ترین انواع تربیت می‌باشد و اندک اشتباه و غفلتی در آن ممکن است کودکان را به وادی فساد کشاند. امروزه با توجه به زمینه‌های گسترده انحراف از راه تلویزیون، سینما، ماهواره و از همه مهم‌تر فضای مجازی و بازی‌های رایانه‌ای و تأثیر زیاد آنها در کودکان، نوجوانان و جوانان، اهمیت تربیت درست جنسی را بیش از گذشته ساخته است.

با توجه به اینکه در دوران کودکی، پایه‌های اساسی ساختار شخصیت انسان شکل می‌گیرد و دوره نوجوانی و پس از آن تثبیت می‌شود، باید متر بیان (به ویژه والدین) به این مهم توجه داشته

باشند و برای تربیت فرزند خود، از کودکی سرمایه‌گذاری کنند. امام علی (علیه السلام) با توجه به همین مسئله در وصیت خود به فرزندش امام حسن (علیه السلام) می‌فرماید: «همانا قلب نوجوان مانند زمین خالی از کشت است که هر چه در آن بریزی می‌پذیرد؛ از این رو به تربیت و تأدیب تو اقدام کردم، پیش از اینکه قلب تو سخت شود (و شخصیت تو شکل گیرد) و فکر و اندیشه‌ات (به چیزی غیر از آنچه به خیر و صلاح توست) مشغول گردد» (شریف‌الرضی، ۱۴۱۴، ص ۳۹۳).

اگر تربیت بخواهد به صورت جامع و کامل پیاده شود، باید تربیت جنسی را به عنوان حلقه‌ای از حلقه‌های آن به شمار آورد و حتی با توجه به اینکه مسائل جنسی به صورت چشمگیر ابعاد دیگر را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد، توجه به امر تربیت در این باره ضروری‌تر به نظر می‌رسد. با توجه به نقش دوران کودکی، پرداختن به این مهم در این دوران ضروری است، به گونه‌ای که برخی صاحب‌نظران معتقدند حیات جنسی انسان از بدو تولد آغاز می‌شود. در سرآغاز بیداری جنسی و به‌ویژه دوران بلوغ که اوج شکوفایی و رشد غریزه جنسی است، تربیت جنسی بیش از پیش ضرورت می‌یابد.

برخلاف تصور عمومی، صاحب‌نظران معتقدند مسئله جنسی در نوجوانی و بلوغ را نباید مسکوت گذاشت یا از کنار آن گذشت و نوجوان را در این زمینه به حال خود رها کرد، بلکه باید او را از دگرگونی‌های مختلف (به‌ویژه بُعد جنسی) این دوره آگاه ساخت. اگر مریمان و والدین از این مسئله غفلت کنند، آسیب‌هایی نوجوان را تهدید می‌کند که عبارت است از:

۱. استفاده از کانال‌های اطلاعاتی ناسالم در مورد تمایلات جنسی مثل دوستان و فضای مجازی که در نتیجه آن زمینه‌های نابهنجاری‌ها و سوءاستفاده‌های جنسی و گاه اختلالات روانی-جنسی در آنان فراهم می‌شود.

۲. احساس گناه و خجالت از مشاهده عوارض طبیعی بلوغ که به انزوا، درون‌گرایی و خودارضایی می‌انجامد.

۳. گم‌گشتی هویتی و معناشناختی به جهت متناسب نبودن بینش جنسینگی نوجوان در راستای جهان‌بینی الهی و رشد و کمال انسانی که باید از آنها آگاه باشد.

۴. اضطراب، عصبیت و سایر آشفتگی‌های روانی در اثر کشمکش‌های درونی و تعارضات معنوی-شهواری که به جهت ناتوانی در مدیریت و هدایت درست، دو دسته از گرایش‌های درونی میل به معنویت و تمایل به جنسینگی در او پدید می‌آید.